

משרד החינוך

מחוז מרכז

פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דיון על דילמות מוסריות בנושאים הקשורים לתרבות ישראל - יסודי ועל יסודי

מיזם מחוזי – מיזם משותף של עברית יסודי ועל יסודי; מנהל חברה ונוער; תרבות ישראל;
חינוך חברתי-ערכי.

תשע"א

שילוב ההבעה בעל פה בתחומי דעת

חברי ועדת ההיגוי:

ד"ר סולי נתן – מנהלת מחוז מרכז

ד"ר עליזה עמיר- יו"ר ועדת ההיגוי מרכזת הוראת העברית בעל יסודי מ"מ וממ"ד, מחוז מרכז ,

גילה קרול- מרכזת הוראת העברית בבתי-הספר היסודיים בחינוך הממלכתי, מחוז מרכז

ויקי עזיאל - מדריכה מחוזית בתחום החברתי-ערכי

ויקי ניצן- רפרנטית המטה לתרבות ישראל, מחוז מרכז

שרה אילת- מנהלת מרכז הדרכה מינהל ח"ן מחוז מרכז.

רעות ארליך- מרכזת מחוזית נושא ניהול דיוני דילמה לקידום החשיבה המוסרית

אלונה קליימן, מדריכת שלהב"ת - מחוז מרכז

ליאורה משה – מדריכת שלהב"ת – מחוז מרכז

גלי אלדר – מדריכה אזורית, יסודי מחוז מרכז

רותי זוסמן – מדריכה ארצית ומחוזית לתרבות ישראל

שלהבת בני – מדריכה לחינוך לחיים ולחברה – מחוז מרכז

שושי זאדה – מדריכה לחינוך לחיים ולחברה – מחוז מרכז

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי -פיתוח מיומנות הדין באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

4	דבר מנהלת המחוז – ד"ר סולי נתן	
8-5	רציונל ומטרות	מבוא
10-9	אבני דרך - יסודי וחט"ב	
11	ידע מוקדם ביסודי ובחט"ב	
14-12	פירוט מהלכי ההוראה ביסודי	יחידת ההוראה ליסודי
17-15	הדילמות והטקסטים הנלווים	
21-18	פירוט מהלכי ההוראה בעל יסודי	יחידת ההוראה לעל יסודי
22	נספח 1 – סיפורי אירוע	נספחים לחט"ב
23	נספח 2 – מטלה לקבוצה ומקום לניסוח נימוקים	
24	נספח 3 – דף תצפית	
29-25	נספח 4 – דף המקורות לעבודה בחברותא + דף תשובות לדף המקורות	
31-30	נספח 5 – טבלה לארגון המידע	
32	נספח 6 – מחוון להערכת הדיון	
33	נספח 7 – שאלות הבהרה	
37	נספח 9 – משוב אישי	
38	נספח 10 – מטלת כתיבה	
36-34	נספח 8 – מערכת ההנמקות לדילמה מוסרית	נספחים ליסודי ולחט"ב
39	נספח 11 - דף מושגים	

דבר מנהלת מחוז מרכז

מפקחים, מנהלים ומורים יקרים,

שנת תשע"א הוכרזה על ידי משרד החינוך כשנת השפה העברית. במסגרת זו יזם מחוז המרכז פעילויות רבות ומגוונות בתחומים שונים ומהיבטים שונים על מנת לחזק את מעמדה של העברית בקרב תלמידי בית הספר.

אחת הפעילויות של המחוז היא העיסוק בדילמות מוסריות וערכיות, פרי שיתוף פעולה בין הממונות על הוראת העברית במחוז, מנהל חברה ונוער, מטה תרבות ישראל וחינוך חברתי-ערכי העברית. שיתוף פעולה זה הביא לכתיבת יחידת הוראה, שכל אחד מהמצדדים המעורבים בה תרם לנושא מהזווית המיוחדת שלו, בבחינת מציאת המאחד לצד המייחד.

יחידת ההוראה מתמקדת בפיתוח מיומנות של דיון (הבעה בעל פה) בדילמות מוסריות בנושאים ערכיים סביב תכנים מתחום תרבות ישראל. ההתמודדות עם דילמות המוסריות נעשית בדרך של למידה בחברותא לשם העמקת הידע באמצעות טקסטים מן המקורות והפקת משמעות מהם. בכך מושגת מטרה מרכזית שבבסיס בניית התוצר המשותף – פיתוח החשיבה המוסרית של התלמיד וקידומה תוך שימוש במערכת ההנמקות לדילמה מוסרית, במיומנויות אורייניות בכלל ובכלי הדיון בפרט.

התוצר המשותף הינו דגם לשיתוף פעולה בשתי רמות: האחת מתייחסת לרצף שבין היסודי לחט"ב ובין חט"ב לחט"ע והשנייה לקשר שבין תחומי הדעת. שתי רמות אלה של שיתופי פעולה מרכזיות ביותר בתפיסה הפדגוגית של מחוז מרכז.

אני מצפה מכל בית ספר להקצות זמן להוראת יחידות ההוראה בשיתוף צוותי המורים השונים, לתעד את התהליך ולשלוח לפיקוח הכולל רשמים ותובנות.

אני מקווה כי בעזרת החשיפה לנושא הדילמה המוסרית בתחום תרבות ישראל ובאמצעות מתן כלים לדיון בעל פה תרמנו הן לקידום מיומנות הדיון והן לקידום החשיבה המוסרית.

לסיום, ברצוני לברך את כל השותפים למלאכה על התרומה לפיתוח המיומנויות הייחודיות של כל אחד מהתחומים – הוראת העברית, תרבות ישראל, החינוך הערכי-חברתי ומנהל חברה ונוער, וכן ברכות על המסירות ועל ההירתמות לפעילות המבורכת והמקצועית.

בברכת המשך עשייה פורייה

ד"ר סולי נתן

מנהלת מחוז המרכז

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי-ערכי

מבוא

1. רציונל ומטרות

א. מטרות מתחומי הדעת

מטרות עברית יסודי וחט"ב

"בית-הספר מאפשר התנסויות מגוונות בשפה הדבורה הן במסגרות של תקשורת בין-אישית והן במסגרות של תקשורת בהקשרים פורמליים המייחדים את העשייה הבית-ספרית. בהתנסויות מגוונות אלה הדיבור משמש אמצעי להבעה ולביטוי עצמי לפיתוח גישה ביקורתית כלפי המציאות, לרכישת ידע, להידברות ולניהול חיים בצוותא... הדיון בהקשרים לימודיים תורם ידע, נקודות מבט ומיומנות לפעול בסיטואציות מאין אלה, בתפקידים שונים ובאינטראקציות חברתיות שונות... ניהול דיונים כחלק בלתי נפרד מהעשייה הבית-ספרית תורם לכיבוד דעותיו של הזולת."

(מתוך תוכנית הלימודים בחינוך לשוני עברית- שפה, ספרות ותרבות ליסודי, תשס"ג)

"לטיפול ההבעה שבע"פ תרומה לרכישת מיומנויות של דיון הוגן, להגברת הסובלנות, לצמצום האלימות המילולית, לעקירת סטריאוטיפים, להבנת התופעה של "תקינות פוליטית" ועוד. נוסף על אלה נחשפים התלמידים לכללי שיח המביאים לידי ביטוי היבטים תקשורתיים, כגון:התאמת המבע לבן השיח, בהירות הניסוח, הקפדה על תקינות לשונית ושימוש באמצעים רטוריים"

(מתוך תכנית הלימודים בעברית לעל יסודי, תשס"ג)

"...הערכה מבוקרת של ההבעה בע"פ מסייעת לפיתוח תרבות הדיבור בבית הספר בכל מקצועות הלימוד ובפעילויות תרבות וחברה, כגון טקסים וכינוסים, ותאפשר למורים להאזין לכל תלמיד, לקדמו בהתאם ליכולותיו ולהעצים את כישורי השיח הדבור שלו."

(מתוך ההקדמה לאוגדן משימות הבעה בע"פ)

"...על התלמידים להבין מה הם תפקידי הדובר והמאזין, ולשם כך על המורה להבטיח הזדמנויות בהן התלמידים יתנסו בהקשבה הדדית, בלקיחת תור בעת דיונים, בהצעת מידע רלוונטי למאזין ובמתן הערות ותשובות מתאימות."

(מתוך המבוא ליחידת הוראה לכתות ג' לקידום השיח)

יצירת הבחנה בין דיון לוויכוח. הויכוח הוא התנצחות, ואילו הדיון מבוסס על הקשבה ועל דיאלוג. המטרה לחנך את התלמידים להידברות, להקשבה ולהתמודדות נאותה עם אי הסכמות.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי –פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

מטרות מתחום תרבות ישראל:

1. הקניית ידע, התמצאות ותחושת "בית" בתרבות ישראל.
 2. יצירת תחושת שייכות ואחריות לעם, למדינה ולתרבות ישראל.
 - פיתוח גישה דיאלוגית ופרשנית ביחס למקורות ובין הלומדים.
 4. חיזוק הפתיחות ויכולת ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית, כחלק משיח זהות המקשר בין עולם המסורת והאידיאות לבין סוגיות אישיות ודילמות עכשוויות.
 4. רכישת כלים לעיצוב השקפת עולם אישית.
- "תרבות ישראל הינה מכלול המורשת והיצירה היהודית המכונן את זהותנו כאומה וכיחידים". "תכנית הלימודים בתרבות ישראל יוצרת תהליך דינאמי, רב מימדי, המשלב רבדים הכרטיים, ערכיים, רגשיים והתנהגותיים, הקשורים ביחסי גומלין עם מעגלי שייכות" (עמ' 4)

מתוך סילבוס המקצוע תרבות ישראל

מטרות (מתחום החינוך הערכי חברתי)

1. העמקת החינוך לערכים באמצעות הפעלת שעת חינוך – מפתח הלב.
- בבית הספר היסודי מיושמת תכנית "מפתח הלב" - לשעת חינוך שעוסקת בטיפוח ערכים ומיומנויות חברתיות בראי חודשי השנה תוך יצירת קשרים וזיקות למעגלי הליבה החברתית-ערכית: מעגל קשרי פרט-קבוצה, מעגל החיים הכיתתי, מעגל החיים הבית-ספרי, מעגל החיים הלאומי ומעגל החיים הקהילתי.
- מטרות התכנית הן: טיפוח ערכים וביטויי ההתנהגות הנגזרים מהם; טיפוח מערכות היחסים שבין הפרט לקבוצה; הבניית מסגרות, כללים ונהלים ללמידה ולהתנסות חברתית-ערכית ועידוד שיח חברתי-ערכי בסוגיות אקטואליות מחיי הכיתה, ביה"ס, הקהילה והחברה.
2. הפחתת רמת האלימות וקידום השיח הרגשי-חברתי-ערכי בשעות הפרטניות
3. טיפוח מעורבות חברתית – עד אחרון התלמידים
4. שיתוף ההורים בלמידה ובהתנסות החברתית ערכית בחיבור לערכי "מפתח הלב".

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי – פיתוח מיומנות הדין באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

מטרות מינהל חברה ונוער

מטרת העל של מנהל חברה ונוער (בהקשר הזה) היא התפתחות החשיבה המוסרית אצל התלמיד והרצון הוא להשתמש בכלי של הדיון כמקדם מטרה זו. על הבסיס התיאוריה של קולברג נבנו התכנים ופותח כלי באמצעותו ניתן לקדם את החשיבה המוסרית של התלמיד.

יעדי המטה והמחוז

מטרות רב שנתיות: מערכת החינוך תחזק את החינוך לערכים ציוניים, יהודיים, דמוקרטיים וחברתיים.

מערכת החינוך תחתור לקידום המצוינות, לשיפור בהישגים ובאיכות החינוכית ולצמצום הפערים החברתיים.

יעדים שנתיים: העמקת החינוך לערכים; מאבק באלימות ועיצוב אקלים חינוכי מיטבי; ניצול מקסימאלי של זמן הלימוד; חיזוק מעמד המורה ושיפור איכות ההוראה; צמצום פערים לימודיים.

יעדים נוספים של המחוז

מנהיגות חינוכית

פיתוח מקצועי של מנהיגות חינוכית בכל מעגלי ההשפעה: הנהלת המחוז, מפקחים, מנהלים ומורים.

תרבות ארגונית

חתירה למימוש המצוינות כדרך חיים, תכנון כבסיס לביצוע, שותפויות, הערכה ומשוב.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

ב. שילוב בין התחומים – עקרונות וידע מקצועי משותפים

מן האמור לעיל עולה כי כל אחד מן התחומים מדגיש הן את הדיון והן את העיסוק בדילמות מוסריות וערכיות, אך כל תחום עושה זאת בדרכו שלו. במחוז מרכז במסגרת המדיניות של יצירת שותפויות וניצול מרבי של הידע המקצועי בכל תחום, הוחלט למצוא את המאחד בין התחומים השונים, וזאת כדי לקדם את החינוך החברתי ערכי לתלמידינו באופן מיטבי, תוך שימוש בידע הרלוונטי הנמצא בכל התחומים המוזכרים.

שנת הלימודים תשע"א הוכרזה כשנת השפה העברית, מאחר שהשפה היא מסד לכל תחומי הדעת, ומאחר שמימונת הדיון היא חלק מתכנית הלימודים ביסודי ובחט"ב הוחלט במחוז להכין תוצר משותף שישקף תהליכי הוראה ויהיה כפוף ליעדי המשרד והמחוז וליעדי תכניות הלימודים.

זאת ועוד, שנה"ל תשע"א היא השנה הראשונה בה תחל הטמעתו של המקצוע החדש- תרבות ישראל, פרי יוזמתו של שר החינוך.

התוצר המצופה המשותף הוא חוברת פעילויות הכוללות הנחיות למורה. בחוברת תהיינה הצעות לפעילויות הוראה שעיקרן דיון קבוצתי בדילמות מוסריות בנושאים ערכיים סביב תכנים מתחום תרבות ישראל.

המטרה: פיתוח החשיבה המוסרית של התלמיד וקידומה תוך שימוש בכלי הדיון.

2. קהל היעד ושעות לימוד

ביסודי – **כיתות ו** - במסגרת שיעורי עברית ובמסגרת שיעורי תרבות ישראל(במיקוד זמן תוך איגום שעות העברית ושעות תרבות ישראל)

בעל יסודי – **בכל כיתות ח** - במסגרת שיעורי עברית ובמסגרת שיעורי תרבות ישראל ובכיתות בחטיבה העליונה במסגרת שיעורי עברית

יחידות הוראה – אבני דרך ביסודי ובחט"ב

קהל היעד של יחידת ההוראה: תלמידי כיתות ה-ו ותלמידי חט"ב

הבנת הדילמה (טקסט מילולי/ חזותי) - קיימות דרכים שונות להבנת הטקסט .

בחט"ב האסטרטגיות להבנת הטקסט תינתנה ע"י המורה לעברית.

ביסודי האסטרטגיות להבנת הטקסט תינתנה ע"י המורה לעברית ותוגדר לתלמידים מטרת קריאה ומטרה למקבץ השיעורים.

1. דגש על הבנת הערכים המתנגשים – בשלב זה **ייערך דיון בכיתה** שיעסוק בהבנת הנקרא תוך מתן דגש על הערכים העולים מתוך הטקסט שעליהם נדון. (בחט"ב יושם דגש על ההבחנה בין דיון לוויכוח)

2. נקיטת עמדה ע"י התלמיד בעד ערך מסוים. הנמקה ברמת היכולת הנוכחית של התלמידים.

3. ביסוס העמדה, איכות ההנמקה והרמה המוסרית שלה.

סעיפים 2-3 קשורים למיומנות הטיעון (בקריאה, בכתובה ובדיבור) המופיעה בתכנית הלימודים ביסודי ובחט"ב.

בחינת ההנמקה תעשה עפ"י סולם הערכים של קולברג..

דיון קבוצתי - התלמידים צריכים לבטא ולהציג את עמדתם בפני חברי הקבוצה. **הקבוצה כוללת את התלמידים שעמדתם דומה**. שמיעת נימוקים משלבי התפתחות מוסריים דומים או שונים. המורה מזהה בשלב זה מהו שלב ההתפתחות המוסרי של התלמיד (קבוצת תלמידים) על-פי הנימוקים שהוא בוחר להביא לעמדתו.

יתקיים סיכום דיון שיכלול את הנימוקים השונים תוך הצבת שאלה לקראת קריאת הטקסטים הנוספים שתפקידם הרחבה וביסוס הנימוקים.

בחט"ב - הדיון ייבחן על פי המחווה להערכת דיון ועל פי העקרונות לניהול דילמה מוסרית.

ביסודי - יוקנו עקרונות בסיסיים לניהול דיון .

קריאה של טקסטים מן המקורות

ביסודי ובחט"ב - התלמידים יופנו לקרוא טקסטים נוספים (מהמקורות היהודיים). הטקסטים מביעים עמדות שונות על הדילמה. תתקיים הוראה המסייעת בקריאת הטקסטים באמצעות הדגשים לשוניים.

התלמידים חוזרים לדיון קבוצתי (בקבוצת המזדהים עם עמדתם) ובו מרחיבים את הנימוקים התומכים בעמדתם באמצעות המקורות הנוספים שקראו.

דיון קבוצתי

ביסודי ובחט"ב - העלאת הערכים והנימוקים השונים והדומים בסיוע שאלות הבהרה – בשלב זה מתקיים הדיון בקבוצות הטרוגניות (קבוצות מעורבות). **הדיון ייבחן על פי המחווה להערכת דיון ועל פי העקרונות לניהול דילמה מוסרית.**

מליאה

ביסודי ובחט"ב שלב הסיכום- בשלב זה המורה והתלמידים יסכמו את התהליך ויבדקו אם היה שינוי בעמדות.

כתיבה

בחט"ב - כתיבת טיעון הכוללת הבעת עמדה והנמקתה **(לא יתקיים ביסודי)**

משוב ביסודי ובחט"ב - משוב על התהליך מבחינה אוריינית ומבחינה ערכית – מוסרית

1. **הכרת טקסטים מתרבות ישראל** והפקת משמעות מהם (ביסודי ובחט"ב) - באחריות מורי תרבות ישראל ובסיוע מורי עברית לרבות מושגים הנזכרים במקורות ומידע על המקורות עצמם.
 2. **שילוב טקסטים מתחומי דעת (בחט"ב)**
ביחידת הלימוד של חטיבת הביניים נוספו שני סיפורי אירוע שמקורם ביצירות ספרותיות. הסיבה המרכזית לבחירת דילמות מתחום דעת היא עקרונות תכנית שלהב"ת (שילוב הבנה והבעה בתחום הדעת). בכיתות ז-ח פועלת תכנית שלהב"ת שמטרתה קידום האוריינות הלשונית בכל תחומי הדעת. על כן שיעורי העברית משלבים טקסטים מתחומי דעת רבים כגון היסטוריה, מדעים, ג"ג על מנת לחשוף בפני הילדים את השימוש האפשרי במיומנויות הנרכשות בשיעורי העברית בטקסטים מתחומי הדעת השונים. התלמידים אמורים להכיר את העקרונות הללו בשיעורי עברית ובתחומי הדעת. בתי ספר יכולים להשתמש גם **בדילמה של שרון (דילמה המתאימה גם ליסודי וגם לחט"ב)**.
 3. **הבחנה בין דיון לוויכוח (בחט"ב)** - באחריות מורי עברית
 4. **הכרת המחווה של הדיון (ביסודי ובחט"ב)** - קבלת בסיס ראשוני של מיומנות הדיון בקבוצה באחריות מורי עברית
 5. **הכרת מיומנות הטיעון (ביסודי ובחט"ב)** – דגש על איכות ההנמקה – באחריות מורי עברית
 6. **הכרת התאוריה של קולברג, ומיומנות ניהול דיוני דילמה** - באחריות המחנכים/ חינוך חברתי (בבתי ספר שמתקיימת / התקיימה התכנית של ניהול דילמה – באחריות המורים המכירים את התכנית).
- *** מאחר שיחידה זו מהווה דוגמה לעבודה אינטגרטיבית בין תחומי הדעת, פגישות התכנון וההיערכות בחט"ב יכולות להתקיים במסגרת סדנאות שלהב"ת בסיוע מדריכת שלהב"ת. כמו כן ניתן להיעזר בהדרכה של תרבות ישראל, של מינהל חברה ונוער. ביסודי – אפשר להיעזר במדריכות השפה והחינוך החברתי

פירוט מהלכי ההוראה ליסודי:

ההוראה בכיתה	הרציונאל למורה
שלב ראשון הצגת הנושא בפני התלמידים: "בשיעורים הקרובים נדון בדילמה המעסיקה ילדים ומבוגרים היום ובעבר. לצורך כך נקרא טקסטים, הדנים בדילמה ונתכונן לדיון אותו נקיים בכיתה." המורה מפרשת בדיון עם הילדים את המושג 'דילמה' (מגדירים, נותנים דוגמאות, וכו'). המורה נותנת לילדים את הטקסט מרובה ההיציגים. <u>המשימה</u>: קראו את שני הטקסטים המרכזיים בדף, זהו את הערכים המתנגשים, הדגישו בטקסט את הערכים. סיכום השיעור: דיון, מה הם הערכים שזיהיתם? הוכיחו מהכתוב. לקראת השיעור הבא כל תלמיד יענה על השאלה: אילו עמדת במצב זה, כיצד היית מתנהג? מדוע?	הגדרת הנושא מגייסת את התלמידים ללמידה משמעותית ורלוונטית. הגדרת מטרת הקריאה ממקדת את אופן הקריאה. תיהלך טקסט בלתי רציף, מיקוד שונה של מטרות קריאה ואופן הקריאה בכל רכיב. הבהרת המושג 'דילמה' דילמה - "ברירה, בחירה בין שני דברים מנוגדים, מצב מסובך וקשה לפתרון" (מתוך מילון אבן שושן). מצב של דילמה הוא מצב בו האדם נאלץ להכריע בין אפשרויות שונות לפעולה, כאשר כל אחת מהן רצויה במידה זו או אחרת, לפיכך אין למצב פתרון חד-משמעי. דילמה מוסרית - מצב בו קיים קונפליקט בין ערכים שונים (ערכים מתנגשים) והאדם נאלץ להכריע בין ערכים אלה. סיכום השיעור - סיכום השיעור צריך להוביל לשני הערכים: 'חברות' מול 'שמירה על החוק'. יש להניח שהתלמידים לא ינסחו כך את הערכים, סביר להניח שהם ידברו על הלשנה. על המורה להובילם לערך 'שמירה על החוק'.
שלב שני הצגת תשובות התלמידים וזיהוי הקבוצות (בעלי עמדות דומות). חלוקה לקבוצות קטנות של 5 עד 6 תלמידים שכולם עמדה דומה. <u>משימה לקבוצה</u>: הציגו את עמדתכם בפני חברי הקבוצה, נמקו את עמדתכם. לאחר שכל אחד מכם מנמק, זהו כמה נימוקים יש לכם לביסוס עמדתכם ובמה הם שונים זה מזה. בכל קבוצה מתמנה אחראי לסיכום הנימוקים בכתב. הערה: ילדים יכולים לזהות נימוק המבוסס על חוויה אישית לעומת נימוק מכליל,	תהליך של הרחבת וביסוס הנימוקים באמצעות היחשפות למגוון נימוקים של עמיתים. למורה יש תיעוד כתוב המאפשר לה לעקוב אחר ההתפתחות המוסרית של התלמידים.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

הרציונאל למורה	ההוראה בכיתה
ישנה אפשרות שלאחר החשיפה לטקסטים מן המקורות חלק מן התלמידים ישנו את עמדתם. חשוב שהמורה יודא כי הטקסטים נהירים לתלמידים.	או נימוק עם חשיבה על טובת הפרט לעומת טובת הכלל. דיווח במליאה על ידי התלמידים שמונו לאחראי קבוצה. שלב שלישי הצגת הטקסטים מן המקורות , הבהרת הטקסטים בעזרת שאלות מנחות (היבט לשוני ותוכני).
מטרת הקריאה -הרחבת הנימוקים וביסוס העמדה. התנסות בקריאת טקסטים מעולם השיח היהודי וזיהוי עמדת הכותב בהם. התלמידים מזהים דרכים שונות לביסוס עמדה: נימוק אישי, נימוק של עמית ומקורות כתובים.	שלב רביעי- למידה בחברותא כל זוג (מתוך אותן הקבוצות שהתהוו בשיעור השני) קורא את הטקסטים הנלווים ומזהה אילו תומכים בעמדתו ואילו לא. הזוג קורא ומחליט מהם הטקסטים התומכים בעמדתו ומזהה אילו טקסטים מרחיבים או מחזקים נימוק קיים (מאלו שהילדים הציפו) ואלו מוסיפים נימוק חדש. ההוראה הניתנת לתלמידים: קראו את הטקסטים, זהו אילו מביניהם תומכים בעמדתכם? האם הנימוקים המובאים בהם דומים לנימוקים שאתם הצגתם או שהם נימוקים חדשים. ערכו מחדש את רשימת הנימוקים המבססים את עמדתכם וצינו ליד כל נימוק האם הוא שלכם, מורחב באמצעות הטקסטים או חדש בעקבות קריאת הטקסטים. בשלב זה המורה מזהה שנית את ההנמקה על-פי הסולם של קולברג.
מטרת ההתכוננות היא לפתח את היכולת להעמיק בקריאת הנימוקים ולשפרם. ניתן להיעזר במחווון מתוך יחידת ההוראה "חיים בחברה" עמוד 10 או במחווון שפותח בבי"ס "תרבות".	שלב חמישי לקראת הדיון שיתקיים בשיעור הבא, התלמידים מתבקשים להתכונן לדיון ולבחון את עמדתם מחדש לאור התהליך, לבחור את הנימוקים המבססים את עמדתם ולהתכונן להציגם בדיון. המורה מדגישה את הדרכים השונות להצגת נימוק כגון ציטוט והבאת דברים בשם אומרם, בניית מדרג הנימוקים (האם תחילה הנימוק 'החזק' ביותר או אולי בסוף הדיון?) וכו'. המורה מסייעת לילדים לבחור נציג מכל קבוצה שייצג את הקבוצה בדיון הכיתתי. המורה בונה עם התלמידים מחווון לקראת הדיון (במילים של ילדים): לדוגמה: הדובר השתמש בנימוקים משכנעים, הדובר ניסח את דבריו בצורה ברורה ומשכנעת, הדוברים התייחסו זה לדברי האחר, הדוברים שמרו על קשר עין זה עם זה.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי -פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

הרציונאל למורה	ההוראה בכיתה
קבוצת הצופים - יש להדגיש בפני הצופים את ההתמקדות ברכיב אחד – כפי שהתבקשו. חשוב לאפשר לתלמידים לבחון דיון כשהם משמשים בעמדת צופים. בדרך זו מתאפשרת להם התבוננות ממוקדת באחד או יותר ממרכיבי הדיון.	שיעור שישי דיון 'באקווריום' שלושה נציגים לכל עמדה מציגים את עמדתם. יתר התלמידים צופים בדיון. כל ילד בקבוצת הצופים מקבל רכיב אחד מתוך המחווה להתבוננות והערכה מעמיקה. שלב זה רצוי לעשות מספר פעמים (בהרכב שאינו חוזר על עצמו) . לעיתים הילד שותף בדיון ולעיתים צופה בו.
ניתן להיעזר בשאלות ההבהרה הבאות: 1. מהי חברות בעיניכם? האם יש גבולות לחברות? 2. האם תדעו היום באיזה ערך לבחור במצב דומה? 3. כלפי מי יש לשרון מחויבות? (הוריה, קצין הביטחון, חברתה גילה), איזו מחויבות קודמת במקרה זה? 4. מה הייתה כל אחת מהדמויות רוצה ששרון תעשה: ההורים, המשטרה, קצין הביטחון? מדוע? 5. האם יש מקרה בו ניתן לשקר? להפר את החוק? אם כן, באילו נסיבות? 6. מה היה קורה אילו כולם נהגו ע"פ הצעתכם? חשוב! הערכים מתנגשים, אך אין ערך "גבוה" מהאחר אלא מצבי בחירה שונים.	שיעור שביעי- שלב הסיכום בשלב זה יסוכם התהליך ויבדק האם חלו שינויים בעמדות.
דילמה - תובנות על התנגשות הערכים "חברות" ו"שמירה על החוק"- דיון על תוצאות אפשריות לסיטואציות מוסריות. רכיבי השפה - מה למדתם על עצמכם כדוברים וכמאזינים? כיצד ניתן לשפר את איכות הדיון? תרבות ישראל - במה תרמו הטקסטים מן המקורות לחיזוק / הרחבה או שינוי בעמדתכם? חינוך חברתי - כיצד הדיון תרם לגיבוש הכתה? מה למדתם על חבריכם שלא ידעתם קודם?	שיעור שמיני רפלקציה ומשוב כתתי על התהליך כולו: הרכיבים של השפה, הדילמה, תרבות ישראל וחינוך חברתי.

וּנָפֶשׁ כִּי-תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֹד אוֹרָא
אוֹ יָדַע אִם-לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עֹנּוֹ. (ויקרא ה' פס' א')

"... וְאַהֲבַת לְרַעַד כְּמוֹד... (ויקרא יט' פס' י"ח)

סיפור אירוע א'

שרון וידידתה הטובה ביותר, גילה, נכנסו יחדיו לחנות בקניון. תוך כדי הסתכלות בסחורות שונות ראתה גילה חולצה שמצאה חן בעיניה ואמרה לשרון להסתובב בחנות. אחרי זמן קצר יצאה גילה מתא ההלבשה, לבושה במציצה. היא רמזה לשרון בעיניה והפנתה מבטה אל החולצה שמתחת למציצה ובלי לומר מילה יצאה גילה מהחנות. אחרי כמה רגעים ניגשו אל שרון קצין הביטחון, אחת המוכרות ומנהל החנות. "זו היא, היא אחת מהבנות, תבדוק את התיק שלה", אמרה המוכרת. קצין הביטחון הצביע על שלט מצל דלת היציאה האומר שהחנות שומרת לצמצא את הזכות לבדוק בתיקים ובחבילות. שרון מסרה לו את תיקה לבדיקה. "אין כאן חולצה", אמר הקצין למנהל. "אלו השנייה לקחה את זה", אמרה המוכרת, "זה ברור כשמש, הן צעו את זה ביחד". קצין הביטחון שאף את המנהל, אמר הוא רוצה להמשיך בחקירת המקרה. "בהחלט", הוא ענה, "הסחיבות מהוות את ההוצאה הראשית בחנות כמו שלנו. איני יכול לתת לצנבים להתחמק". קצין הביטחון פנה לשרון: "מה שמה של הנצרה הצעירה, שהייתה איתך? שרון הסתכלה בו ושתקה. "אם לא תגלי לנו, יאשימו אותך בסיוע לפשע", אמר קצין הביטחון. שרון התלבטה מה לעשות.

סיפור אירוע ב'

יוסף ואלי אריס באותה שכונה מאז שנולדו ולומדים באותו בית ספר. הם נפגשים בבוקר ביציאה מהבניין והולכים ביחד לבית"ס, משחקים ביחד בהפסקות ולומדים ביחד למבחנים אחרי שעות הלימודים. אתמול, בהפסקה הדוילה יוסף נשאר בכיתה לו הבטן ואלי יצא לשחק בחצר. באמצע ההפסקה אלי החליט לבדוק מה קורה עם יוסף, כשנכנס לכיתה הבחין כי יוסף מחטט בתיק של מיכל, חברה שלהם לכיתה. כשיוסף ראה את אלי נכנס, הוא התוודע בחזרה בכיסאו. כשחזרו הילדים מההפסקה מיכל פנתה למורה בבכי וסיפרה לה כי הכסף שהיא אוספת לקופת הכיתה נעלם. המורה שאלה את מישהו ראה משהו חשוד, אלי נצ בכיסאו בחוסר נוחות ולא ידע אם לספר את הידוע לו או לא.

"...ובערפת הרע מקרפד." (דברים יג' פס' ו')

חייב אדם לבוא ולהעיד על סכנה של גרימת נזק וסכנת נפשות.

"חכמינו אמרו: אם אחד רואה שחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר, והוא משער שבוודאי יסובב על-ידי זה ענין רע, צריך להגיד לו, כדי להצילו מן העניין הרע ההוא". (חפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל ב' סעיף יג')

"המוכיח את חברו... צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובקלשון רפה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו... (רמב"ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות ודעות ו')

משוב על מרכיבי הדיון

מרכיבי הדיון	רכיבים להערכה	הערות/ הארות הוסיפו ציטוטים/הסברים מתוך הנאמר
תרבות הדיון	הילדים הקשיבו לדברי חבריהם.	
	הילדים התייחסו באופן מכבד וענייני לדברי החבר.	
	כל אחד דבר בתורו מבלי להתפרץ.	
איכות ההתדיינות	כל הילדים השתתפו בדיון.	
	הילדים נימקו והביאו דוגמאות לחיזוק דבריהם.	
	הילדים התייחסו לדעות מנוגדות.	
	הילדים חזרו על דברים שכבר נאמרו והוסיפו עליהם.	
	הילדים תרמו רעיונות חדשים לדיון.	
	הייתה התקדמות במהלך הדיון.	

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

מרכיבי הדין	רכיבים להערכה	הערות/ הארות	הוסיפו ציטוטים/הסברים מתוך הנאמר
	הילדים השתמשו בנימוקיהם בטקסטים הנלווים.		
איכות השפה	הילדים השתמשו באוצר מילים עשיר ומותאם לנושא.		
	הילדים השתמשו במשפטים תקינים.		
	הילדים דיברו בקול רם וברור.		

פירוט מהלכי ההוראה בחטיבת הביניים

ההוראה בכיתה	זמן מומלץ	רציונל והמלצות
שלב ראשון הבנת הדילמה: דוגמה אפשרית: "בשיעורי עברית ותרבות ישראל נעסוק בדילמה מוסרית. לצורך כך נקרא סיפור אירוע, טקסטים מן המקורות הדנים בדילמה ונתכונן לדיון בכיתה". התלמידים קוראים בעצמם את אחד משני סיפור האירוע (קריאה ראשונה), ומזהים את שני הערכים (המוסריים) המתנגשים. נספח מס' 1 סיפור אירוע נוסף מופיע בטקסטים של היסודי (הדילמה של שרון) למורה: ניתן לבחור את אחד הסיפורים לניהול הדילמה. בדילמה זו מתנגשים הערכים: ציות לחוק מול מחויבות הנובעת משייכות חברתית. המורה תבצע בירור של הערכים המתנגשים במליאה בעזרת מתן דוגמות.	15 דקות	הקריאה האישית של התלמידים מאפשרת לכל תלמיד לבצע את הבירור הראשוני שלו עם עצמו באשר לערכים המתנגשים. מושגים שעשויים לעלות בשיעור: (1) דילמה מוסרית: דילמה מוסרית היא סיטואציה שבה מתנגשים ערכים ומתבקשת הכרעה מוסרית. (2) ערך: ערך הוא אידיאל בתחום האמונה, בתחום המוסר ובתחום ההתנהגות. בני אדם מעצבים לעצמם מערכת מדורגת של ערכים. כדי ליישם ערכים חשובים הם מוכנים לוותר על עקרונות אחרים החשובים בעיניהם לא פחות. יושר, למשל, הוא ערך. אדם ישר יתנהג ביושר גם אם לשם כך הוא יאלץ לוותר על הצלחה. צדקה היא ערך. למען מתן צדקה אדם מוכן לוותר על כספו. שימו לב - סיכום חלק זה צריך להוביל לשני הערכים: 'ציות לחוק' לעומת 'מחויבות חברתית'.
שלב שני הבעת עמדה מנומקת בכתב. כל תלמיד נוקט עמדה בכתב ומבסס אותה באמצעות שני נימוקים עיקריים. משימה לקבוצה: בהתאם לסיפור אירוע שנבחר: כיצד צריך היה לפעול ג'ימי? כיצד היה צריך לפעול אלי? מה על שרון לעשות? על המורה לעבור בין התלמידים ולוודא כי כל התלמידים מנסחים את דעתם בצירוף שני נימוקים עיקריים לדעתם. נספח מס' 2	15 דקות	כל תלמיד צריך לברר עם עצמו מהי דעתו האישית בטרם ירחיב את ידע עולמו באמצעות טקסטים ודיונים קבוצתיים. חשוב לוודא שכל תלמיד יושב וכותב ממשפט ועד טקסט על מנת להביע את דעתו בנושא הדילמה שנבחרה.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

רציונל והמלצות	זמן מומלץ	הוראה בכיתה
תהליך של הרחבה וביסוס הנימוקים באמצעות חשיפה למגוון נימוקים של עמיתים. למורה יש תיעוד כתוב המאפשר לה לעקוב אחר ההתפתחות המוסרית של התלמידים, וזאת בהתאם לתיאוריה של קולברג. המפורטת בנספח מס' 8	כ- 20 דקות	שלב שלישי הבעה בעל פה – דיון קבוצתי. בשלב זה המורה מחלקת את התלמידים לקבוצות של כחמישה תלמידים. בכל קבוצה יהיו תלמידים שנקטו אותה עמדה: ציות לחוק או מחויבות חברתית. אחרי החלוקה לקבוצות, בכל קבוצה ייערך דיון על אודות העמדה בה נקטו חברי הקבוצה. יחד עליהם לנסח במשותף לפחות 2 נימוקים מרכזיים התומכים עמדתם. בשלב זה יהיה תצפיתן (נספח מס' 3 - דף תצפית שיתאר את התנהלות הקבוצה מבחינת מבנה ההשתתפות)
מטרות הקריאה - הרחבת הנימוקים וביסוס העמדה. התנסות בקריאת טקסטים מעולם השיח היהודי וזיהוי עמדת הכותב בהם. התלמידים מזהים דרכים שונות לביסוס עמדה נימוק אישי, נימוק של עמית ומקורות כתובים. בדף המקורות מצויים גם מקורות וגם משימות שעשויים לסייע בבירור הערכים הבולטים בכל מקור. לשיקול המורה אם לתת לתלמידים לבצע את המשימות או לאפשר להם להתמודד עם המקורות ללא המשימות. לרשות המורה: נספח מס' 4 הטקסטים מן המקורות נספח מס' 4 א – הטקסטים מן המקורות כולל תשובות לשאלות שימו לב, אם יעלו קשיים בקריאת המקורות מבחינת אוצר מילים. על מורה לעודד שימוש עצמאי במילונים הנמצאים בכיתה. חשוב שלתלמידים יהיה רקע לגבי המקורות המופיעים בדף	45 דקות	שלב רביעי- הפקת מידע ממספר טקסטים – שיעור בתרבות ישראל / שיעור משותף של עברית ותרבות ישראל (לשיקול הצוות) התלמידים יישבו בזוגות (עבודה בחברותא). התלמידים יקבלו דף מקורות לעבודה בחברותא (נספח מס' 4) עם אפשרות להשיב באופן עצמאי על השאלות המופיעות על גבי דף המקורות. על התלמיד לזהות בכל אחד מן המקורות באיזה ערך המקור תומך.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי –פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

הוראה בכיתה	זמן מומלץ	רציונל והמלצות
כשנספח 4ב (הדילמות כלל הטקסטים) בידי התלמידים, מומלץ שהם יארגנו את כל המידע מהלמידה שלהם בטבלה לארגון מידע (נספח מס' 5)		המקורות: "חפץ חיים", רמב"ם משנה תורה, ספר החינוך, אורחות חיים). כמו כן המורה צריכה לתת את הדעת למילים המופיעות בפסוקים המקראיים: קול אלה (ויקרא), וביערת הרע (ספר דברים). נספח מס' 4ב- סיפורי האירוע כולל הטקסטים מן המקורות. מומלץ לצלם את נספח 4א ב A3. מומלץ לתת את נספח 4 רק אחרי שהתלמידים נחשפו בנפרד לדילמות ובנפרד לטקסטים מן המקורות, כדי לאפשר לתלמידים לנסח בשלב הראשון נימוקים משלהם. נספח מס' 5 הרציונל העומד מאחורי הטבלה – ארגון כל המידע שהתקבל עד כה – התבוננות בתהליך, שיטה לארגון מידע
שלב חמישי הבעה בעל פה – דיון קבוצתי התלמידים ישבו הפעם בקבוצות מעורבות (תלמידים בעלי דעות שונות) ויתדיינו מחדש בדילמה. התלמידים צריכים במהלך הדיון לבסס את העמדה שלהם ולהסתמך על הטקסטים שהם קראו. בדיון תיבדק איכות ההנמקה ואופן ההשתתפות. גם בדיון זה ישתתף תצפיתן שיעריך את הדיון עצמו באמצעות נספח מס' 6 – מחוון להערכת דיון. אפשר לקיים דיון באקווריום: קבוצה של כשבעה תלמידים דנים במרכז הכיתה. סביב הקבוצה כעשרה תצפיתנים וכעשרה מעריכים באמצעות המחוון להערכת הדיון.	15 – 25 דקות	בשל הצורך בקבוצות מעורבות (על מנת לקדם את יכולת החשיבה המוסרית אצל כל תלמיד) חשוב ליצור איזון בתוך הקבוצה בין הדעות אם מחלקים את כל הכיתה לקבוצות – מומלץ עד חמישה תלמידים בקבוצה. אם פועלים בשיטת האקווריום – מומלץ עד שבעה תלמידים בקבוצה. אפשר לתת לתלמידים להתכונן לדיון (בבית או במסגרת השיעור) מטרת ההתכוננות היא לפתח את היכולת להעמיק בקריאת הנימוקים ולשפרם. המחוון להערכת דיון – חשוב שהתלמידים יכירו אותו וישתמשו בו בצורה מושכלת.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי –פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

הוראה בכיתה	זמן מומלץ	רציונל והמלצות
שלב שישי דיון במליאה מליאה (אסיף) – המורה תנחה את הדיון. חשוב שהמורה תהיה קשובה לעמדות ולמערכת ההנמקות. בשלב הזה המורה תשתמש בשאלות ההבהרה (נספח מס' 7). בתום הדיון תתנהל שיחת משוב המתבססת על התגובות ועל התייעוד של התלמידים הצופים. התלמידים יתבקשו להעריך מחדש את עמדותיהם באמצעות שאלות רפלקטיביות. כל תלמיד יענה בכתב. ניתן להיעזר בנספח מס' 9: * האם שמעת נימוק חדש שלא חשבת עליו? * האם שינית את עמדתך? * כיצד הרגשת בדיון הקבוצתי?	20 דקות	המטרה: בחינה מחודשת של עמדות התלמידים לאור הטיעונים שנשמעו. באמצעות שאלות ההבהרה המורה תעודד את התלמידים לחשוב שוב על העמדות שלהם ועל מערכת הנימוקים שלהם. חשוב להיעזר בשאלות ההבהרה המופיעות בנספח מס' 7 ובמערכת ההנמקות לדילמה מוסרית – נספח מס' 8
שלב שביעי- הבעת עמדה מנומקת בכתב – נספח מס' 10 התלמידים יכתבו טקסט טיעון בעקבות הדיון. את הטקסט הם יעריכו באמצעות משוב אישי או משוב עמיתים. בתום הבדיקה הם יתקנו ויכתבו טיוטה שלישית. (הטיוטה הראשונה הייתה בשלב הראשון של היחידה – השלב האישי) בתום היחידה כל תלמיד יגיש טקסט טיעוני עם שלוש טיוטות	45 דקות לשתי טיוטות	כתיבת טיעון בעקבות הדיון. ההנחה היא שבעקבות הדיונים ובעקבות קריאת הטקסטים לתלמיד תהיה מערכת הנמקה מבוססת יותר ומעמיקה יותר. המורה לעברית תעריך את הטקסט מנקודת ראות של הערכת כתיבת טיעון המקובלת בהוראת עברית. יש להדגיש את הכתיבה התהליכית

נספח מס' 1 –שני סיפורי אירוע

לפניכם שני סיפורי אירוע: קראו אחד מהם וכתבו: איזו שני ערכים מתנאים בסיפור האירוע שחרתם.
סיפור א'

ג'ימי וולס ובוה הם ידידים מנוצר, שדרכיהם נפרדו לפני עשרים שנה. אז, בפגישתם האחרונה במסעדה בניו יורק, הסכימו שני החברים ביניהם כי יפגשו שוב באותו מקום לאחר עשרים שנה, יהיה אשר יהיה. כעבור עשרים שנה, בדרכו אל המפגש כמנסה, ראה ג'ימי אדם מסתתר בפתח החשוק של הבניין. כאשר הצית האיש לצמח סיגרי, התברר לג'ימי כי זהו ידידו בוב, הפושע המבוקש ע"י המשטרה. ג'ימי, שבמשק הסנים היה לשוטרי מצטיין במשטרת ניו יורק, החליט לחזור לתחנת המשטרה ולשלוח שוטרי בלגיה אל מנת לאסור את בוב ולהעביר לו את המסר כי חזרו מן העבר קיים את הבטחתו והגיע למפגש. כיצד לדעתך על ג'ימי היה לפעול? נמק צמתק.

מה דעתכם?

א. כיצד על ג'ימי היה לפעול? חוו את דעתכם, ובססו אותה על שני נימוקים לפחות.
ב. הציגו במליאה את צמתכם ונימוקיהם. הוסיפו דאמנות שיחזקו את צמתכם.

סיפור ב'

אלי תלמיד י"ה מוצא עצמו צד למעשה וונדליסטי שביצעו שני התלמידים המוכשרים של השכבה לאופניים של אב הבית, שולס. מכיוון שאלי מודע מהחנינה רגשית לאופיו של שולס אב הבית, הוא מחליט לגשת למנהל בית הספר ולספר לו על כך. כתוצאה ממעשה זה הוא מתפרש בעיני התלמידים הללו כמלשין. כיצד לדעתך אלי היה צריך לנהוג? נמק.

מה דעתכם?

א. כיצד על אלי היה לפעול? חוו את דעתכם, ובססו אותה על שני נימוקים לפחות.
ב. הציגו במליאה את צמתכם ונימוקיהם. הוסיפו דאמנות שיחזקו את צמתכם.

נספח מס' 2 – מטלה לקבוצה ומקום לניסוח נימוקים

שמות חברי הקבוצה: _____

בעקבות סיפור האירוע שקראתם כל אחד העלה שני נימוקים. כעת עליכם לנסח במשותף שני נימוקים שמוסכמים על כולכם.

נספח מס' 3 - דף תצפית המתאר את התנהלות הקבוצה מבחינת מבנה ההשתתפות

שם התצפית/ית: _____ מספר חברי הקבוצה _____

שמות חברי הקבוצה: _____

תארי' בפירוט את ההתנהלות בתוך הקבוצה (אין לענות על השאלות בתשובות כן או לא בלבד)

(1) כמה חברים בקבוצה דיברו? _____

(2) כמה חברים לא דיברו בכלל? _____

(3) כמה חברים דיברו יותר מפעם אחת? _____

(2) האם המשתתפים התפרצו לדברי האחרים? (פרט)

(4) האם היו משתתפים שהשתלטו על הדיון? (פרט)

(5) האם המשתתפים קשרו את דבריהם לדברים של חברים?

הערות _____

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

נספח מס' 4 – עבודה בחברותא (בזוגות)

מומלץ לעבודה במסגרת שיעורי תרבות ישראל.

למורה לעברית: במסגרת שיעורי עברית מומלץ שבעקבות השיר התלמידים ישיבו על השאלה:

התחלקו לזוגות לפי שמות המדינה בחברותא. קראו ודנו בצמדות השונות בתרבות ישראל ביחס לדילמה שאותה ניסחתם:

"... וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ..." ("ויקרא יט' פס' י"ח)

שאלות:

- 1) פסוק זה עוסק בחשיבות של אהבת הזולת כפי שאדם אוהב את עצמו. אילו כללי התנהגות לדעתכם יכולים להיגזר מפסוק זה?
- 2) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה. נמקו זאת על פי המקור.

"חכמינו אמרו: אם אחד רואה שחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר, והוא משער שבוודאי יסובב על-ידי זה ענין רע, צריך להגיד לו, כדי להצילו מן העניין הרע ההוא". (חפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל ב' סעיף יג')

שאלה:

במקור זה יש עמדה חד משמעית בנושא דיווח / הלשנה. מהי העמדה?

וְנִפְשׁ כִּי-תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אוֹ רֵאָה אוֹ יָדַע אִם-לֹא יִגִּיד וְנִשְׁאַ עֹנֹו. (ויקרא ה' פס' א')

שאלות:

- 1) למה הכוונה במילים: "ושמעה קול אלה" בהקשר של הדילמה איתה אתם מתמודדים?
- 1) הצירוף "ונשא עונו" בעל שתי משמעויות האחת נושא באשמה והשנייה ראוי לעונש. מהי המשמעות המתאימה להקשר בפסוק זה?
- 2) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה. נמקו עמדה זאת על פי המקור.

"...וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקִּרְבְּךָ." (דברים יג' פס' ו')

חייב אדם לבוא ולהעיד על סכנה של גרימת נזק וסכנת נפשות.

שאלות:

- 1) על פי פסוק זה, האם מותר לאדם להתעלם מעבירה על החוק? נמקו בהתאם למצוין בפסוק זה.
- 2) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה? נמקו עמדה זאת על פי המקור.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי – פיתוח מיומנות הדיון באמצעות דילמות מוסריות מים משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

”הַמוֹכִיחַ אֶת חֲבֵירוֹ... צָרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, וַיִּדְבֹּר לוֹ בְּנִחָת וּבְלִשׁוֹן רַכָּה, וַיּוֹדִיעוּ שְׂאֵינוֹ אוֹמֵר לוֹ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ... (רמב”ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות ודעות ו’)

1) איזה היבט יש במקור זה לגבי חובת הדיווח על עבירה על החוק?

2) במה יכולה דרך זו המוזכרת במקור לסייע במעט בדילמה סבבי הציות לחוק לעומת מחויבות חברתית

להגיד העדות בפני הדיינים בכל מה שנדעהו, בין שנתחייב בעדות מיתה או ממון המועד עליו, או שיהיה הצלתו בממונו או בנפשו, שנאמר: ”והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו”. בכל עניין, חובה עלינו להגיד העדות בפני הבית דין (ספר החינוך קכב)

שאלה:

מקור זה הוא תובנה של הפסוק בספר ויקרא ה'. הסבר

את הקשר ביניהם.

”כסה לחברך על נגעו, ואל תגלה קלקולו לעולם” (שבת מוסר פרק ט”ז אות מה)

:

מה ניתן ללמוד ממקור זה על מחויבות חברתית?

נספח מס' 4ב – עבודה בחברותא (בזוגות) - כולל תשובות אפשריות

הצעה לתיווך עבור דף המקורות:

"... וְאַהֲבַת לְרֵעֵךְ כְּמוֹךְ... (ויקרא יט' פס' י"ח)

שאלות:

- (1) פסוק זה עוסק בחשיבות של אהבת הזולת כפי שאדם אוהב את עצמו.
אילו כללי התנהגות לדעתכם יכולים להיגזר מפסוק זה?
איסור על מעשה נקמה בזולת, איסור פגיעה באדם, יכולת לסלוח לאחרים, לדאוג לעשות טוב לזולת,
(2) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה. נמקו זאת
על פי המקור. **עלינו לחשוב הרבה לפני שנרוץ לדווח על משהו שכן עלינו לשאול את עצמנו האם הזולת יפגע מכך? האם הדיווח הוא פעולה של עזרה או נקם? עלינו לבדוק היטב אם אנו לא חוטאים להתנהגות הנגזרת מפסוק זה.**

"חכמינו אמרו: אם אחד רואה שחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר, והוא משער שבוודאי יסובב על-ידי זה ענין רע, צריך להגיד לו, כדי להצילו מן העניין הרע ההוא". (חפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל ב', סעיף יג)

שאלה:

- במקור זה יש עמדה חד משמעית בנושא דיווח / הלשנה.
מהי העמדה? **חובה לדווח לא רק על מעשה אלא אף על מחשבה של מעשה שעדיין לא יצאה אל הפועל כדי למנוע תוצאה רעה.**

וְנִפְשׁ כִּי-תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹה וְהוּא עֵד אוֹ רֵאָה אוֹ יָדַע אִם-לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עֹנֹו. (ויקרא ה' פס' א')

שאלות:

- (3) למה הכוונה במילים: "ושמעה קול אלה" בהקשר של הדילמה איתה אתם מתמודדים? **ניתן להיעזר במילון לצורך בירור המילים "קול אלה" – מדובר באדם שהיה עד לעוון, ולא בא להשמיע עדות, כאשר הושמעה שבועה לבוא ולהעיד.**
(2) הצירוף "ונשא עונו" בעל שתי משמעויות האחת נושא באשמה והשנייה ראוי לעונש. מהי המשמעות המתאימה להקשר בפסוק זה? **נשיאת אשמה והיות ראוי לעונש.**
(4) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה. נמקו עמדה זאת על פי המקור **חובה לדווח על כל דבר שהוא בחזקת עבירה על החוק, מכיוון שיש כאן עניין של ענישה בגין הסתרת מידע הנוגע לעניין העבירה.**

"...וְבִעֲרַת הָרַע מִקִּרְבֶּךָ." (דברים יג' פס' ו') -
חייב אדם לבוא ולהעיד על סכנה של גרימת נזק וסכנת נפשות.

שאלות:

- (3) על פי פסוק זה, האם על אדם מותר להתעלם מעבירה על החוק?
נמקו בהתאם למצוין בפסוק זה. **כל עבירה על החוק חייבת להיות מוקעת מהחברה. אסור לחברה להסכים למצב שכזה בכל מחיר.**

להגיד העדות בפני הדיינים בכל מה שנדעהו, בין שנתחייב בעדות מיתה או ממון המועד עליו, או שיהיה הצלתו בממונו או בנפשו, שנאמר: "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו". בכל עניין, חובה עלינו להגיד העדות בפני הבית דין (ספר החינוך קכב)

שאלה:

מקור זה הוא תובנה של הפסוק בספר ויקרא ה'. הסבר

את הקשר ביניהם. **התורה מחייבת את מי שהיה עד לדבר עברה, לבוא ולהעיד. בדיוק על פי מה שנאמר בויקרא: "ונפש כי תחטא..." מפסוק זה למדו חז"ל את חובת הגדת העדות וזה מתבטא בספר החינוך במקור זה.**

"כסה לחברך על נגעו, ואל תגלה קלקולו לעולם" (שבט מוסר פרק ט"ז אות מה)

שאלות:

מה ניתן ללמוד ממקור זה על מחויבות חברתית? **במקור זה מתבטא ערך החברות. על האדם לדאוג להגן כמה שניתן על חברו ובוודאי שלא לספר לכל החברה על חסרונותיו.**

4) מהי העמדה שהייתם נוקטים בה לאור מקור זה? נמקו עמדה זאת על פי המקור **בעד ציות לחוק גם במחיר של פגיעה במחויבות חברתית מכיוון שהפגיעה בחוק משמעותה דבר רע שחובה להוציאו מהחברה. להוקיעו ולהרחיקו מהחברה במכוון**

ובדרך יזומה.

"המוכיח את חברו... צריך להוכיחו ביושר לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובקלשון רפה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו..." ("רמב"ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות) (ודעות ו')

1) איזה היבט יש במקור זה לגבי חובת הדיווח על עבירה על החוק?

על האדם חלה חובה לדווח על עבירה על החוק אפילו במחיר של הלשנה, אבל הוא צריך לעשות זאת בצורה מכבדת מול אותו אדם על מנת שיבין שלא היה כאן רצון לפגוע.

2) במה יכולה דרך זו המוזכרת במקור לסייע במעט בדילמה סבבי הציות לחוק לעומת מחויבות

חברתית? **הידיעה שהאדם המדווח / מלשין נהג בכבוד כלפי חברו, עשויה להביא את האדם השני להבנה כי כל מה שנעשה היה עבורו וכדי לסייע לו לצאת מאותו מעגל של עבירה על החוק. עצם העובדה שהמדווח בחר לדבר בנחת, לנסות לקרבו אליו בדיבור רך ולהסביר לו שזה לטובתו, עשויה בהחלט להקל על ההחלטה ועל התוצאה.**

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדין באמצעות דילמות מוסריות מים משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

נספח 4ג - הטקסטים לבית הספר העל יסודי
(רצוי לצלם דף זה על A 3)

"... וְאַהֲבָתָה לְרֵעֵךְ כְּמוֹךָ..."
(ויקרא יט' פס' י"ח)

וְנָפֵשׁ כִּי-תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֹד אוֹ רָאָה אוֹ
יָדַע אִם-לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עֹנֹו. (ויקרא ה' פס' א')

"המוכיח את חברו... צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת
ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו..." (רמב"ם, משנה
תורה, ספר מדע, הלכות) וידעות ו'

סיפור אירוע ב'
אלי תלמיד י"ב מוצא עצמו עד למעשה וונדליסטי שביצעו שני
התלמידים המוכשרים של השכבה לאופניים של אב הבית, שולמ.
מכיוון שאלי מודע מהחניה ראשית לאופיו של שולמ, אב הבית,
הוא מחליט לאתלמנהל בית הספר ולספר לו על כך. כתוצאה
ממעשה זה הוא מתפרש בעיני התלמידים הללו כחלשין.
(מתוך "צפירה" מאת אתגר קרת)

סיפור אירוע א'
ג'ימי וולס וקוב הם ידידים מנוצח, שדרכיהם
נפרדו לפני עשרים שנה. אז, בפגישתם
האחרונה במסעדה בנ"ו יורק, הסכימו שני
החברים ביניהם כי יפגשו שוב באותו מקום
לאחר עשרים שנה, בדרכו אל המפגש כמוסכם, ראה
ג'ימי אדם מסתתר בפתח החשוק של הבניין.
כאשר הצית האיש לעצמו סיגור, התברר
לג'ימי כי זהו ידידו קוב, הפושע המבוקש צ"י
המטרה. ג'ימי, שבמשך השנים היה לשוט
מטריין במטרת נ"ו יורק, החליט לחזור
לתחנת המטרה ולשלוח שוטרי פלגוס אנרחי
על מנת לאסור את קוב ולהעביר לו את
המסר כי חברו מן העבר ק"מ את הבטחתו
והגיע למפגש.
(מתוך "מקץ 20 שנה" מאת אל הנרי')

להגיד העדות בפני הדיינים בכל
מה שנדעהו, בין שנתחייב
בעדות מיתה או ממון המועד
עליו, או שיהיה הצלתו בממונו
או בנפשו, שנאמר: "והוא עד או
ראה או ידע אם לא יגיד ונשא
עונו". בכל עניין, חובה עלינו
להגיד העדות בפני הבית דין
(ספר החינוך קכב)

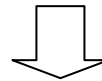
"...וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקִּרְבְּךָ." (דברים יג' פס' ו')-
חייב אדם לבוא ולהעיד על סכנה של גרימת
נזק וסכנת נפשות.

"כסה לחברך על נגעו, ואל תגלה קלקולו לעולם"
(שבט מוסר פרק ט"ז אות מה)

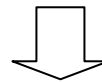
"חכמינו אמרו: אם אחד רואה שחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר,
והוא משער שבוודאי יסובב על-ידי זה עניין רע, צריך להגיד לו, כדי להצילו
מן העניין הרע ההוא". (חפץ חיים, הלכות לשון הרע, כלל ב', סעיף יג)

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדין באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מנהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

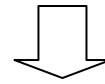
עבודה אישית הערכים המתנגשים שזיהיתי בסיפור האירוע שבחרתי: _____ עמדתך: _____ נימוקיך: 1. _____ 2. _____

מליאה ערכים מתנגשים שעלו במליאה: _____ דוגמאות שעלו במליאה ומחזקות את עמדתך: _____ _____ _____ _____

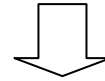
למידה בחברותא המקורות חיזקו את עמדתך. נימוקים: _____ _____ _____ _____ המקורות שינו את עמדתך. נימוקים: _____ _____
--

עבודה בקבוצה

נימוק ראשון: _____

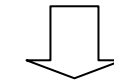
נימוק שני: _____

עבודה בקבוצה

נימוקים שלכם: _____

נימוקים מהמקורות: _____

מליאה

מסקנות כיתתיות: _____

מסקנות אישיות: _____

נספח מס' 6 - מחוון להערכה עצמית בדיון

מחוון לדיון קבוצתי¹

6	5-4	3-2	1-0	שלב ההערכה	היגדים	תבחין	הערכה פרטנית 72%
				סוף הדיון	(1) המשתתפים לוקחים בעצמם תור בדיבור מספר סביר של פעמים בהתאמה למספר מהלכי לקיחת התורות. הם משתמש בהערות מטה-טקסטואליות הנוגעות למבנה ההשתתפות כדי לקחת תור בדיבור.	מבנה ההשתתפות אינטראקציה דרכי שיתוף הפעולה 24%	הערכה פרטנית 72%
				סוף הדיון	(2) המשתתפים נכנסים לדיון בנקודות מעבר רלוונטיות.		
				סוף הדיון	(3) המשתתפים נמנעים מלהתפרץ לדברי חבריהם. נמנעים מחפיפות.		
				סוף הדיון	(4) המשתתפים קושרים את דבריהם לדברי המשתתפים האחרים באופן שאינו בולס רצף הדיון.		
					(1) המשתתפים נוקטים עמדות ברורות ומבססים את טיעוניהם באמצעות הנמקות רלוונטיות.	ממד התוכן איכות הביסוס הרעיוני 24%	
					(2) ההנמקות מפורטות במידה מספקת, אמינות וברורות.		
					(3) המשתתפים מתייחסים לעמדות הנגד ומפריכים אותן במידת הצורך.		
					(4) במהלך הדיון המשתתפים שוקלים ברצינות את הטענות של שותפיהם לדיון ומבנים מחדש את העמדות או את ההנמקות.		
					(1) המשתתפים נמנעים משימוש בלשון גנאי ומפגיעות אישיות.	ממד מטה-לשוני 24%	
					(2) המשתתפים משתמשים בביטויי התייחסות בשעה שהם מגיבים לדברי האחר.		
					(3) א. במקרה של הסכמה מלאה המשתתפים משתמשים בביטויי הסכמה מתאימים. ב. במקרה של הסכמה חלקית המשתתפים משתמשים במבנים לשוניים המבטאים הסתייגות. ג. במקרה של אי הסכמה המשתתפים משתמשים באמצע ריכוך. (4) המשתתפים משתמשים בלשון תקינה ומתאימים את המשלב הלשוני לנסיבות השיח.		
7-6	5-4	3-2	0-1				הערכה קבוצתית 28%
				סוף הדיון	(1) המשתתפים מקשיבים זה לדבריו של זה, ויוצרים אווירה מכבדת (אינם מאיימים על תדמיתם הציבורית של המשתתפים).	ממד חברתי הערכה כללית של הדיון 28%	
				סוף הדיון	(2) המשתתפים נוטלים אחריות להשתתפותם של חבריהם. הקצאת הזמן מאוזנת – משך הזמן שבו דיבר כל אחד מהמשתתפים, דומה לזה של שאר חברי הקבוצה.		
				סוף הדיון	(3) המשתתפים מתמקדים בנושא המרכזי ללא סטיות ממנו.		
				סוף הדיון	(4) המשתתפים מקיימים שלושה סבבי תורות לפחות.		

¹ פותח על ידי ד"ר עליזה עמיר והלה אתקין.

נספח מס' 7 - שאלות הבהרה לקידום הדיון

להלן מספר שאלות הבהרה שיסיעו בניהול הדיון:

- (1) מדוע ומתי לדעתך יש לציית לחוק? להתעלם מהחוק?
- (2) מהי חברות בעיניך?
- (3) מהי הלשנה בעיניך?
- (4) כלפי מי יש לאלי / לגימי מחויבות?
- (5) איזו מחויבות קודמת לדעתך במקרה זה?
- (6) מה היה קורה אילו כולם היו מחפים על חבריהם בכל מקרה?

נספח מס' 8 - מערכת ההנמקות לדילמה ציות לחוק מול מחוייבות הנובעת משייכות חברתית

נימוקים המצביעים על רמה קונטיבית מוסרית (מתוך: מינהל חברה ונוער)

רמה קדם קונוונציונאלית: שלב 1 ו2

א. הרמה הקדם קונוונציונלית (שלבים 1 ו-2)

ברמה זו מושפעים בני אדם בהכרעתם המוסרית מכוחן של דמויות סמכותיות או מהתוצאות הפיזיות של הפעולות, כגון: עונשים, שכר או מתן הטבות מוחשיות. ברמה זו ישנם שני שלבים:

שלב 1: אוריינטציה של עונש וציות

בשלב זה, התוצאות הפיזיות של מעשה מסוים הן הקובעות אם המעשה הוא טוב או רע, הוגן או בלתי הוגן. האדם חושב על דרכים לחמוק מעונש או לקבל פרס, והוא נכנע לדמויות סמכותיות או לאנשים בעלי יוקרה. הוא ממוקד בעצמו, מתמקד באינטרסים שלו בלבד, ואינו חושב על עצמו כבעל אחריות כלפי אחרים או כעל אדם המשתייך לקבוצה.

שלב 2: אוריינטציה של כדאיות

בשלב זה האדם חושב על הזולת רק אם הוא עשוי להועיל לו לסיפוק צרכיו.

החשיבה מוליכה לפעולה המספקת את צרכיו ולעתים את צרכי הזולת. לעתים קרובות אפשר למצוא בשלב 2 יסודות של הגינות, אבל זו נובעת תמיד מסיבות פרגמטיות תועלתניות ולא מחוש של צדק או מנאמנות.

מחוז מרכז - יחידת הוראה ליסודי ועל יסודי - פיתוח מיומנות הדין באמצעות דילמות מוסריות
מיזם משותף: עברית יסודי-על יסודי; מינהל חברה ונוער, תרבות ישראל; חינוך חברתי- ערכי

בשלב זה עדיין מבקש האדם לשרת את האינטרסים שלו בלבד, אבל הוא כבר מסוגל לצפות מראש את תגובות הזולת. יש לו נכונות לנהל משא ומתן ולהתחשב בזולת, כדי להשיג את מה שהוא מבקש להשיג ("שמור לי ואשמור לך").

ב. הרמה הקונפליקטואלית (שלבים 3 ו-4)

בני אדם ברמה זו הם חלק מקבוצה וממלאים את ציפיותיהם של בני המשפחה, של קבוצת השייכות, של הקהילה או של העם, ללא התחשבות בתוצאות המיידיות של המעשה לגביהם. ברמה זו הם מבטאים נאמנות למעגל החברתי ומחויבות לקיומו.

שלב 3: אוריינטציה של שותפות בין-אישית בקבוצה

בשלב זה מזהה האדם התנהגות טובה עם כל מה שמוצא חן או מקובל בעיני החברים, המשפחה או הקבוצה אליה הוא שייך.

האדם מסוגל לראות את הדברים מנקודת ראות של מערכת היחסים בקבוצה, כגון: דאגה, אמון ויחס של כבוד. הוא מקבל החלטות על פי תפיסתו את הנורמות המקובלות בקבוצה. כיוון שחשוב לו להיות שייך ומקובל. החשיבה מבוססת על קונפורמיות לנורמות ומלווה לעתים בתפיסות סטריאוטיפיות ואף בכניעה ללחץ קבוצתי.

שלב 4: אוריינטציה של קיום החברה וחוקיה

בשלב זה מכוונת החשיבה לשמירה על החוק ולקיום הסדר החברתי. פירושה של התנהגות טובה או הוגנת הוא מילוי חובתיו של האדם, גילוי דרך ארץ כלפי החוק או כלפי מה שמקיים את הסדר החברתי בתור שכזה.

בשלב זה האדם מסוגל לראות את הסיטואציה מבעד לעיניהם של אחרים, ובכללם אנשים שאין הוא מכיר כלל. הוא מבטא דאגה לחברה ולניהולה התקין.

מרב.

ג. הרמה העקרונית (שלב 5-6)

שלב 5: אוריינטציה של מחויבות לערכים המעוגנים באמנה חברתית

בשלב זה נוטה האדם להגדיר פעולה נכונה במונחים של ערכי זכויות הפרט, כפי שהוסכם עליהן בחברה והן במסמך רשמי כגון חוקה. קבלת סמכות החוק בשלב זה, בשונה משלב 4 מותנית בכך שהחוק אינו נוגד את ערכי החברה או את עקרונות הצדק האוניברסאלי המקובלים בחברה. כאשר תנאי זה אינו מתקיים, עולה האפשרות של שינוי החוקים כך שיתנו מענה צודק וישרתו את טובת החברה כולה.

שלב 6: אוריינטציה של מחויבות לערכי צדק אוניברסליים

בשלב זה, מחויבות האדם היא לערכי צדק אוניברסליים, מעבר לשייכות אישית או קבוצתית.

חשוב להבהיר כי:

שלב בחשיבה המוסרית הוא דגם עקבי של חשיבה על בעיות המתעוררות במצבים שבהם יש התנגשות בין ערכים מוסריים.

שלבי החשיבה אינם מצביעים על טיפוס אופי. אין בעולם מישהו כמו אדם-שלב-2. יש רק בני אדם, החושבים בשלב מסוים של התפתחותם בפרספקטיבה של שלב 2, שבו הדאגה ההגיונית מוגבלת על ידי האמונה שעל בני אדם לדאוג לעצמם, ולכן עליהם "לסחור" זה עם זה.

שלבי החשיבה אינם מאפיינים התנהגות. אין התנהגות-שלב-2, אלא אדם המצוי בשלב 2 עשוי לבחור בסיטואציה של דילמה בדרך פעולה מסוימת ולהגן עליה בטיעוני שלב 2. מסיבה זו הביטוי "התנהגות שלב 2" הוא חסר מובן.

נספח מס' 9 - משוב אישי

השתתפת בדיון דילמה. הינך מתבקש לענות על השאלות הבאות בעקבות הדיון שנערך היום.

- במהלך הדיון שהתנהל בשיעור, שמעת נימוקים שונים. האם הועלו נימוקים שלא חשבת עליהם? אם כן – ציין מהו

- האם הדיון שהתנהל בשיעור גרם לך לשנות עמדתך? האם שינית את עמדתך?

- כיצד הרגשת בדיון הקבוצתי?

הרגשתי _____

נספח מס 10 – מטלת כתיבה לעל יסודי

הבעת עמדה מנומקת בכתב - כתיבת טיעון בעקבות הדיון

לפניך שתי מטלות כתיבה. בחר אחת מהן וכתוב טקסט בהיקף של 15 שורות לפחות. הקפד על הנמקה איכותית ועל ניסוח .

מטלה א

ג'ימי וולס ובוב הם ידידים מנוער, שדרכיהם נפרדו לפני עשרים שנה. אז, בפגישתם האחרונה במסעדה בניו יורק, הסכימו שני החברים ביניהם כי ייפגשו שוב באותו מקום לאחר עשרים שנה, יהיה אשר יהיה. כעבור עשרים שנה, בדרכו אל המפגש כמוסכם, ראה ג'ימי אדם מסתתר בפתח החשוק של הבניין. כאשר הצית האיש לעצמו סיגר, התברר לג'ימי כי זהו ידידו בוב, הפושע המבוקש ע"י המשטרה. ג'ימי, שבמשך השנים היה לשוטר מצטיין במשטרת ניו יורק, החליט לחזור לתחנת המשטרה ולשלוח שוטר בלבוש אזרחי על מנת לאסור את בוב ולהעביר לו את המסר כי חברו מן העבר קיים את הבטחתו והגיע למפגש.

כיצד לדעתך על ג'ימי היה לפעול? נמק את עמדתך. בכתיבתך היעזר בטקסטים שקראת ובדיונים שהשתתפת בהם.

מטלה ב

אלי תלמיד י"ב מוצא עצמו עד למעשה וונדליסטי שביצעו שני התלמידים המוכשרים של השכבה לאופניים של אב הבית, שולם. מכיוון שאלי מודע מבחינה רגשית לאופיו של שולם אב הבית, הוא מחליט לגשת למנהל בית הספר ולספר לו על כך. כתוצאה ממעשה זה הוא מתפרש בעיני התלמידים הללו כמלשין.

כיצד לדעתך אלי היה צריך לנהוג? נמק את עמדתך. בכתיבתך היעזר בטקסטים שקראת ובדיונים שהשתתפת בהם.

- (1) דילמה מוסרית: בדילמה מוסרית קיימת התנגשות בין ערכים ונדרשת הכרעה.
 - (2) ערך: ערך הוא אידיאל בתחום האמונה, בתחום המוסר ובתחום ההתנהגות. בני אדם מעצבים לעצמם מערכת מדורגת של ערכים. כדי ליישם ערכים חשובים הם מוכנים לוותר על עקרונות אחרים החשובים בעיניהם לא פחות. יושר, למשל, הוא ערך. אדם ישר יתנהג ביושר גם אם לשם כך הוא יאלץ לוותר על הצלחה. צדקה היא ערך. למען מתן צדקה אדם מוכן לוותר על כספו.
 - (3) ויכוח: חליפת דברים בין אנשים בעלי דעות שונות בעניין מסוים, פולמוס, טענות ומענות.
 - (4) דיון: שיקול, עיון ובירור מקיף בעניין מסוים.
 - (5) נספח מס' 1: טקסטים נילווים
- מקור "חפץ חיים":** החיבור הרבני הראשון המקיף את כל הלכות לשון הרע בהלכה היהודית. הספר חובר על ידי הרב ישראל מאיר הכהן כגן מראדין, יצא לאור לראשונה בשנת 1873 (תרל"ג) ובמהרה הוא הפך לספר העיקרי על הלכות לשון הרע. על-שמו קיבל הרב את כינויו "החפץ חיים". המקור לשם החיבור הוא הפסוק "מִי הָאִישׁ הַחֹפֵץ חַיִּים, אֲהֵב זָמִים לְרֵאוֹת טוֹב. נָצַר לְשׁוֹנֵךְ מֶרֶע, וְשִׁפְתָּיֶךָ מִדְבַּר מְרִמָּה" (תהלים לד, 13).
- מקור "אורחות חיים":** השם של אחד מארבעת חלקי השולחן ערוך, ובמקור אחד מארבעת חלקי הספר ההלכתי ארבעת הטורים שחיבר רבי יעקב בן אשר. ה"אורח חיים" עוסק במכלול הדינים של סדר היום ומעגל השנה של היהודי וכולל את הלכות התפילות, ברכות, שבת, ערובין, חגים וצומות. הכינוי "אורח חיים" משמש במובן הרחב ככינוי להלכות אלו, ובספרות האחרונים משמש הכינוי "אורח חיים" בספרי הלכה ושות"ם, לאותו חלק מהספר המתייחס לנושאי היום יום ומעגל השנה היהודי
- מקור "ספר החינוך":** תיאור כל תרי"ג (613) המצוות שמופיעות בתורה לפי ספירתו של המחבר. הספר ממשיך מסורת רחבה של מוני מצוות, ביניהם הספרים ספר המצוות לרמב"ם, ספר מצוות גדול, ספר מצוות קטן, וספר חרדים. שלא כקודמיו, מתאר בעל ספר החינוך גם את טעם המצווה (בלשונו, השורש שלה), דינה, העונש המוטל על מי שלא מקיים אותה ופרטים נוספים